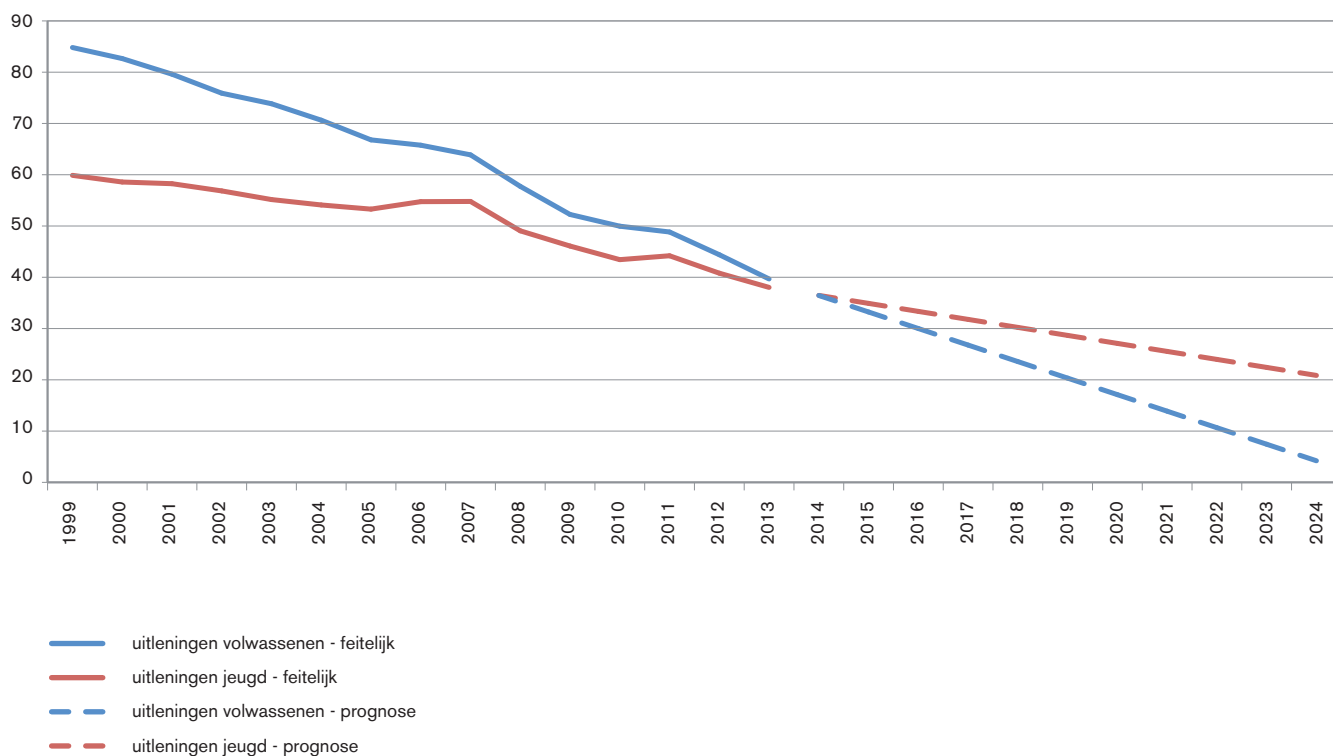

Thijs Kuipers

Focus op bibliotheek- functies

‘Onverantwoord! Onacceptabel! Onmogelijk!’ Gemeenten die bezuinigen op de bibliotheek, stuiten vaak op weerstand en onbegrip. Een inhoudelijk gesprek wordt zelden gevoerd, met visieloze keuzes tot gevolg. Tientallen bibliotheekvestigingen sluiten, zonder alternatief. Wat zijn de knelpunten in het huidige bibliotheekbestel en welke kansen zijn er?

De openbare bibliotheek is ontstaan als kleinschalig particulier initiatief rond 1900 en wordt een echte sector tijdens de ontwikkeling van de verzorgingsstaat. Het accent verschuift van openbare leeszaal naar het uitlenen van boeken en andere informatie-dragers. De uitleenprocessen worden in volgende decennia steeds verder geprofessionaliseerd. De bibliotheek is dé toegangspoort tot informatie.

Vanaf midden jaren negentig vindt er echter een omslag plaats en kan de bibliotheek deze ambitie niet meer waarmaken. Het gebruik ervan neemt structureel af. Door het internetgebruik daalt de behoefte aan informatieve bibliotheekboeken. Lezers van fictie switchen van lenen naar kopen omdat de reële boekenprijs daalt. Bovendien bieden duizenden particulieren en ondernemers via websites als boekwinkeltjes.nl en Bol.com gebruikte boeken

Figuur 1: *Aantal uitteningen en lineaire prognose (in mln.)*

Bron: CBS, www.bibliotheekmonitor.nl

aan voor lage prijzen. Via social media als Bieblio kun je met je digitale vrienden boeken ruilen. Ook het (verhalende) e-boek begint aan een opmars. Hoewel de officiële verkoopcijfers met een aandeel van 4,2 procent in 2013¹ nog bescheiden zijn, stijgen ze snel.

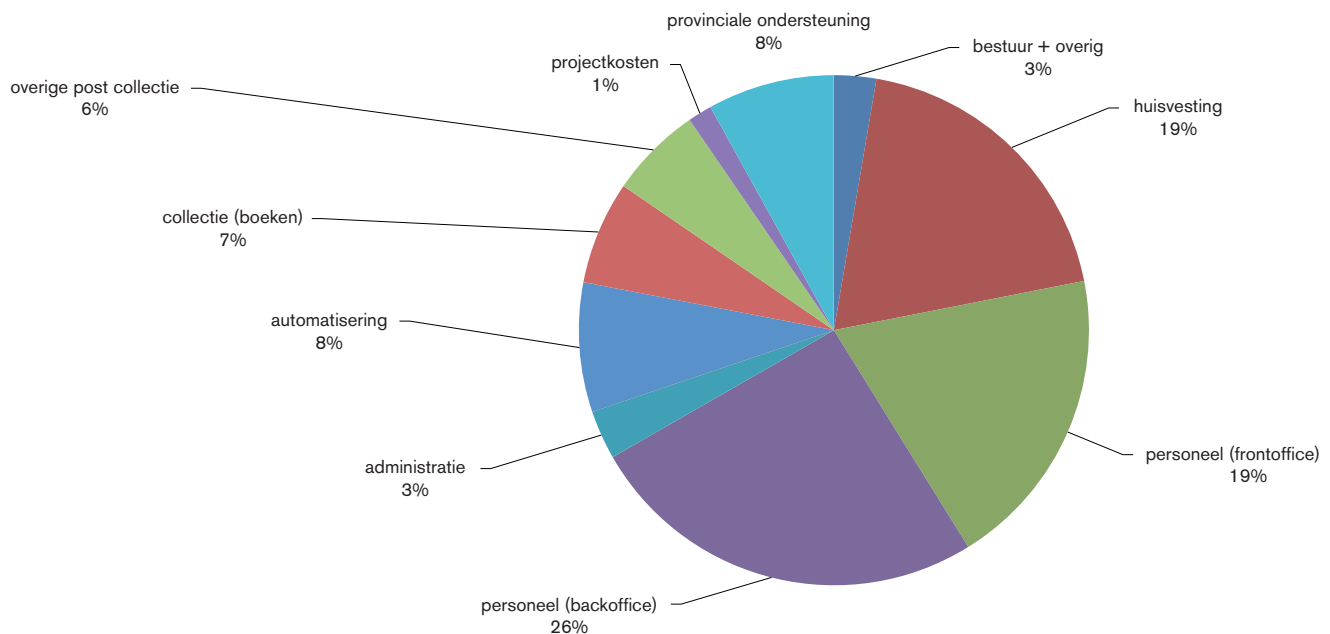
De urgentie van deze trend dringt onvoldoende door en wordt zelfs vaak gebagatelliseerd in de verantwoording aan de gemeenten.² De sector gaat door met het professionaliseren van de uitleenprocessen (selfservice, interbibliotheecair leenverkeer, certificeringseisen). Om de uitleencijfers te verhogen wordt grootschalig geïnvesteerd in moderne retail- en marketing-technieken. Op macroniveau gebeurt er echter niks. De dalende trend versnelt zelfs. Het aantal uitgeleende boeken daalt van 145 miljoen (1999) tot 78 miljoen (2013).³ De gemeentelijke subsidie stijgt met ruim 20 procent (gecorrigeerd voor

inflatie) tot 450 miljoen euro in 2009 (Zoutman et al. 2012, 11).

Inflexibele kosten

De kosten van een traditionele bibliotheek zijn inflexibel en nauwelijks afhankelijk van het aantal geleende boeken. De vaste kosten voor een professioneel uitleensysteem (onder andere gecertificeerde bibliotheeksoftware, huisvesting, interbibliotheecaire logistiek, backofficepersoneel en administraties) vormen ruim de helft van de totale kosten. De sectorale kwaliteitsnormen beperken de mogelijkheid tot eenvoudige kostenbesparingen.

Gezien het dalende gebruik is deze kostenstructuur problematisch, omdat de kosten slechts beperkt zijn terug te schalen. Bij veel lokale bibliotheken is de subsidie per uitleening al hoger geworden dan de waarde van het uitgeleende →

Figuur 2: *Kostenstructuur bibliotheken (inclusief provinciale ondersteuning).*

Bron: CBS, www.bibliotheekmonitor.nl en steekproef (N = 30)

boek. De subsidie per actief volwassen lid bedraagt op sommige plekken al meer dan 250 euro per jaar.

Als alternatief voor bibliotheekvestigingen worden onder de vlag van de Bibliotheek *op school* minibibliotheken in scholen ingericht. Ook media-educatie en de aanpak van laaggeletterdheid zijn nieuwe ambities. Het geld zit echter vast in het uitleensysteem. Daardoor blijven deze activiteiten beperkt. Ook sluiten ze niet goed aan op de capaciteiten van het huidige personeel en leiden ze tot overlap met de taken van andere gesubsidieerde organisaties in onderwijs, welzijn en cultuur. Uitleen blijft daardoor *core business*.

Tussen stad en platteland bestaan overigens grote verschillen. De gemeentelijke subsidies in de stad zijn veel hoger (tot een factor 3 per

inwoner!) terwijl de traditionele boekenuitleen hier juist efficiënter te organiseren is dan op het dunbevolkte platteland. De consequentie is dat bibliotheekorganisaties in het landelijke gebied onder druk van bezuinigingen al snel in existentiële nood geraken. Stedelijke bibliotheekorganisaties kunnen op basis van abstracte toekomstvisioenen echte keuzes uitstellen (Cohen 2014). De financiering van de lokale bibliotheek blijft een autonome gemeentelijke verantwoordelijkheid. Hierdoor zijn de toekomstperspectieven van bibliotheekorganisaties in de stad wezenlijk anders dan in landelijk gebied.

Bibliotheekwet 2015

Als reactie op de lastige positie van de traditionele bibliotheek is per 2015 de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) in

werking getreden (Bussemaker et al. 2014). Deze bevat twee fundamentele stelselwijzigingen.

In de eerste plaats wordt alle digitale bibliotheekdienstverlening (bibliotheek.nl) onder verantwoordelijkheid van het Rijk gebracht en aan de Koninklijke Bibliotheek opgedragen. De digitale bibliotheek is hierdoor niet langer gekoppeld aan de lokale bibliotheek.

In de tweede plaats blijft de verantwoordelijkheid voor de lokale bibliotheekfuncties bij de gemeenten, maar zijn deze voortaan vrij in de mate waarin én de wijze waarop zij hieraan invulling geven. De minister schrijft dat ‘niet het behoud van structuren, maar het aanbieden van maatschappelijk gewenste functies centraal staat’ (Bussemaker 2014). Daardoor ontstaat er ruimte voor eigen lokale beleidsprioriteiten en nieuwe uitvoeringsvormen.

Er bestaat bij gemeentebestuurders veel overeenstemming over die lokale beleidsprioriteiten. Het stimuleren van taalontwikkeling, leesbevordering en media-educatie wordt beschouwd als een gemeentelijke verantwoordelijkheid mits dit is gericht op de jeugd en op volwassenen in een kwetsbare positie. De bibliotheek als gezellige ontmoetingsplaats heeft nauwelijks prioriteit. Ook het uitlenen van boeken aan zelfredzame volwassenen vindt vrijwel niemand meer subsidiabel. Men beseft dat de traditionele bibliotheekstructuren praktisch onhoudbaar zijn.

Maar hoe dan verder? Daarover bestaat minder overeenstemming. Sommige gemeenten stellen lastige keuzes uit, vooral uit angst voor maatschappelijke weerstand. Andere zadelen de bibliotheekorganisatie op met grote bezuinigingen en stellen eisen die onuitvoerbaar zijn, zoals de subsidie halveren en toch eisen dat alle vestigingen open blijven. En ten slotte is er een groep gemeenten die zich niet neerlegt bij de impasse en de nieuwe bibliotheekwet aangrijpt om te kiezen voor andere uitvoeringsvormen.

Nieuwe uitvoeringsvormen

De nieuwe bibliotheekwet doorbreekt de vanzelfsprekendheid dat de huidige bibliotheekorganisatie de bibliotheekfuncties moet uitvoeren. De minister heeft expliciet aangegeven dat een gemeente vrij is te bepalen door wie zij dat wil laten doen. Dit schept ruimte voor nieuwe aanbieders en innovatieve uitvoerings-

arrangementen. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft verklaard hier voorstander van te zijn.

De eerste commerciële aanbieder op de bibliotheekmarkt heeft zich al in 2012 gemeld. Karmac Bibliotheek Services kreeg toen van de gemeente Waterland de opdracht om enkele uitleenbibliotheken te runnen. Door een bedrijfsmatiger aanpak en door onzinnige kwaliteitseisen naast zich neer te leggen kan Karmac de (traditionele) dienstverlening veel goedkoper leveren.

In andere gemeenten nemen burgers zelf het voortouw. Als reactie op de sluiting van professionele bibliotheekvestigingen ontstaan ‘maatschappelijke bibliotheken’, die (vrijwel) volledig op vrijwilligers draaien, buiten het officiële bibliotheekbestel. Dit sluit aan op de nieuwe wet, waarin burgers het wettelijk recht krijgen om de bibliotheek ‘over te nemen’ (Keijzer 2014). Succesvolle voorbeelden zijn er te over: Leeszaal Rotterdam West, Books 4 Life, Flexbieb IJburg, BiblioBeek, Antikraakbieb Velsen-Noord, Burgerbibliotheken Eindhoven en Straatbiebs. De ambities zijn breder dan het beschikbaar houden van boeken. Books 4 Life is een keten van ideële boekwinkels waar actuele gebruikte boeken worden verkocht tegen schappelijke prijzen. Met de aanzienlijke opbrengsten steunt deze organisatie maatschappelijke doelen. Leeszaal Rotterdam West is een educatief wijkcentrum met behalve boeken een zithoek, een leestafel, computers en een prikkelend aanbod van educatieve, creatieve en sociale activiteiten.

Kenmerkend voor deze alternatieve bibliotheekvormen is de duurzame betrokkenheid van enthousiaste vrijwilligers en een groot lokaal draagvlak. Qua huisvesting worden creatieve oplossingen bedacht in samenwerking met ondernemers, woningcorporatie, zorginstelling of de gemeente. Een professioneel uitleensysteem blijkt niet noodzakelijk. Gemeentelijke subsidiëring voor dergelijke initiatieven, die overwegend op volwassenen zijn gericht, is nauwelijks nodig.

Investeren in vaardigheden

Ons eigen initiatief, *Questum*, stimuleert en ondersteunt dergelijke maatschappelijke bibliotheken. Voor de jeugd is naar ons

oordeel een meer gedegen aanpak nodig. Een rijk en toegankelijk aanbod van fysieke boeken blijft voorlopig, ondanks de digitalisering, van groot belang voor de leesvaardigheid van kinderen. ‘Vrij lezen’ heeft een enorme, positieve invloed op de woordenschat, begrijpend lezen en literaire competenties (Broekhof 2011). Daarom ontwikkelen we voor scholen hoogwaardige en toegankelijke schoolbibliotheken tegen lage maatschappelijke kosten. Hierdoor worden kinderen die geen gebruik maakten van een bibliotheekvestiging, voortaan wél bereikt. Naast de beschikbaarheid van boeken is professionele aandacht voor de pedagogische effecten van nieuwe media noodzakelijk. Wij ondersteunen scholen en gemeenten in het versterken van de mediacompetenties van leerkrachten, pedagogisch medewerkers en ouders.

Ook voor inwoners in een kwetsbare maatschappelijke positie is een alternatieve professionele aanpak nodig. Een zwakke taalbeheersing en moeite in de omgang met moderne media zijn grote obstakels. Een inclusieve participatiemaatschappij vergt dat we investeren in de vaardigheden van specifieke groepen burgers. In overleg met gemeenten en lokale welzijnsorganisaties initiëren we daarom nieuwe vormen van taal- en media-educatie. Hiervoor zijn effectieve en betaalbare methoden beschikbaar. ●

Literatuur

- Broekhof, K. (2011) *Meer lezen, beter in taal: effecten van lezen op de taalontwikkeling*. Den Haag: SIOB.
- Bussemaker, M. (2014) *Vaststelling van een geactualiseerd stelsel van openbare bibliotheekvoorzieningen (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen): nota naar aanleiding van het verslag*. Tweede Kamer 33.846, nr. 7. (www.officielebekendmakingen.nl)
- Bussemaker, M., S.A. Blok en F. Teeven (2014) Wet van 19 november 2014 tot vaststelling van een geactualiseerd stelsel van openbare bibliotheekvoorzieningen (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen). In: *Staatsblad*, 470.
- Cohen, J. (et al.) (2014) *Bibliotheek van de toekomst: knooppunt voor kennis, contact en cultuur*. Den Haag: SIOB. (www.siob.nl/kennisbank/documenten/bibliotheek-van-de-toekomst-2589/item2589)
- Keijzer, M. (2014) *Vaststelling van een geactualiseerd stelsel van openbare bibliotheekvoorzieningen (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen): amendement van het lid Keijzer over het faciliteren van initiatieven van buurtbewoners*. Tweede Kamer 33.846, nr. 9. (www.officielebekendmakingen.nl)
- Zoutman, R. en W. Roorda (2012) *Basismeting financiële structuur openbare bibliotheeksector*. Amsterdam: DSP-groep.

Noten

- 1 Cultuurindex Nederland, www.cultuurindex.nl/sector/letteren
- 2 De daling van het aantal uitleningen wordt in veel jaarverslagen geflatteerd doordat veel bibliotheken een ‘verlenging van de uitleentermijn’ ten onrechte rapporteren als een uitlening. Naar schatting is tegenwoordig sprake van 30 procent overrapportage. In een geschil tussen de bibliotheeksector en de stichting Leenrecht concludeerde de rechter meermaals dat een verlenging niet kan worden aangemerkt als een uitlening.
- 3 statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70763ned&D1=0,19-36,60-73&D2=0,8,10,12,1&HDR=T&STB=G1&VW=T